

Макроекономіка

Сергій ЮРІЙ,
Євген САВЕЛЬЄВ

**НОВИЙ СВІТОВИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ ПОРЯДОК:
ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ,
НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ**

Резюме

Обґрунтовано об'єктивну необхідність формування нового світового економічного порядку. Розроблено понятійний апарат та напрямки формування нового економічного порядку. Зроблено висновок, що формування нового світового економічного порядку означає кардинальну перебудову всіх сегментів економіки. Сформульовано пропозиції щодо реформи системи міжнародних фінансових організацій та стримування спекулятивних угод і операцій на фінансовому ринку. Визначено перелік стандартів розкриття фінансово-економічної інформації як для державних регуляторів, так і для потенційних інвесторів і споживачів послуг, що мають бути зараховані до системи нового економічного порядку. Розвинуто концепцію переходу до єдиної світової грошової одиниці.

© Сергій Юрій, Євген Савельєв, 2009.

Юрій Сергій, докт. екон. наук, професор, Тернопільський національний економічний університет, Україна.

Савельєв Євген, докт. екон. наук, професор, Тернопільський національний економічний університет, Україна.

Ключові слова

Економічний лібералізм; єдина світова грошова одиниця; регуляторна функція; новий світовий економічний порядок; прозорість економіки; стандарти світової фінансової системи.

Класифікація за JEL: D53, E66.

1. Історичний екскурс

Потреба у зміні наявних норм функціонування і розвитку світової економіки не є чимось абсолютно новим. Завжди уряди і представники бізнесу намагалися вдосконалити норми міжнародних економічних відносин і співпраці. Вони не завжди були юридично оформлені, але їх завжди потрібно було дотримувати, інакше порушник норм і домовленостей підлягав прямому і непрямому покаранню і зазнавав втрати довіри на світовому ринку.

Нинішня ситуація особлива – для неї характерна глобалізація всіх економічних процесів, а також властиве створення такого світового економічного простору, у якому суб'єкти економічної діяльності співіснують на основі принципів рівності, поваги до національного суверенітету та узгодження міждержавних інтересів. Відповідно до цього поступово засновують певні організації, на які покладають розробку таких умов міжнаціональних відносин у сфері економіки, що здатні забезпечити використання досягнень сучасної цивілізації. Інакше кажучи, йдеться про новий, а точніше – новітній порядок, в якому нації та окремі фірми спроможні отримувати вигоди від наукових досягнень людства та інформатизації виробництва на основі історичного процесу міжнародного розподілу праці.

Усвідомлення можливостей і проблем глобалізації спонукало в останні десятиліття ставити питання про необхідність формування нового світового економічного порядку. Так, у 1940 р. у Вашингтоні було підготовлено доповідь для міжнародного фонду Карнегі «Новий світовий порядок» з підзаголовком «Огляд міркувань щодо регіональної та всесвітньої федерації, включно з деякими планами післявоєнного устрою світу». У питаннях встановлення нового економічного порядку певний інтерес виявляли також країни, що розвиваються. У середині 1970-х років вони ініціювали в ООН включення до порядку денного питання про прямі іноземні інвестиції. Намагаючись змінити наявний порядок, ці країни висунули ідею структурної перебудови світової торгової та фінансової систем. Вони не сприймали у старому економічному порядку дотримання принципу непорушності основ аб-

солютного економічного лібералізму в міжнародних економічних відносинах. Так, ООН прийняла низку резолюцій, зокрема Декларацію (3201, S-VI, 1974 р.) і Програму дій (3202, S-VI, 1974 р.) про встановлення нового економічного порядку і Хартію економічних прав і зобов'язань держав (3281, 1974 р.).

Вивчення та аналіз наведених текстів документів свідчить про те, що нині вони також є актуальними. У Декларації зі встановлення нового міжнародного економічного порядку зазначено: «Ми, члени Організації Об'єднаних Націй, урочисто заявляємо про свою єдину рішучість негайно докласти зусиль для встановлення нового міжнародного економічного порядку, заснованого на справедливості, суверенній рівності, взаємозалежності, спільності інтересів і співробітництві всіх держав, незалежно від їхніх соціально-економічних систем, що має усунути нерівність і подолати наявну нині несправедливість, дасть змогу ліквідувати зростання розриву між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, і забезпечить більш швидкий економічний і соціальний розвиток у світі та справедливість нинішньому і прийдешнім поколінням» [5].

Зауважимо, що в той період у світовій економіці сформувалася ситуація, значною мірою подібна до нинішньої. У Декларації, зокрема, зазначалося, що «...існуючий міжнародний економічний порядок перебуває у прямому конфлікті з поточним розвитком міжнародних політичних і економічних відносин. З 1970 р. світова економіка перенесла низку криз, які мали тяжкі наслідки, особливо для країн, що розвиваються, зважаючи на їхню більшу вразливість до зовнішніх економічних явищ» [5]. Проте на той час не було належним чином вирішено питання контролю за виконанням прийнятих рішень.

У серпні 1990 р. на прес-конференції Дж. Буш зробив заяву про «можливість нового світового порядку», а на сесії Генеральної Асамблеї ООН – про «...історичний рух у напрямку до нового світового порядку і довготривалої епохи миру» [6]. Проте певними рішеннями і домовленостями ця постановка проблеми не завершилася. Найімовірніше, заява Дж. Буша стала інформацією для роздумів.

Історичною віхою у створенні нового світового економічного порядку була дата 15 листопада 2008 р. У цей день у Вашингтоні відбулася перша зустріч так званої «великої двадцятки» (G-20) – керівників 20 провідних країн світу: Австралії, Аргентини, Великобританії, Бразилії, Індії, Індонезії, Італії, Канади, Китаю, Мексики, ПАР, Республіки Кореї, Росії, Саудівської Аравії, США, Туреччини, Франції, Японії та Європейського Союзу. Це зібрання було зумовлене потребою прийняття рішень щодо подолання світової фінансової та економічної кризи.

На саміті «великої двадцятки» була прийнята декларація з фінансових ринків та світової економіки. Він наочно засвідчив, що в умовах глобалізації промислово розвинуті країни, які в минулому панували на світовій економічній арені, самотужки неспроможні вирішувати проблеми забезпечення

безкризового розвитку. Навпаки, великим потенціалом володіють країни, що розвиваються та саме нині набувають економічної сили, особливо Китай. У результаті саміту суттєво змінилася роль «великої вісімки» в аспекті розподілу впливу і можливостей у світовій економіці. Отже, можна констатувати, що саміт заклав фундамент для нового економічного порядку XXI ст.

Проте невдовзі з'ясувалося, що розуміння цілей нового світового економічного порядку в різних країнах неоднакове. Особливо суттєві розходження є в позиціях розвинутих країн і країн, що розвиваються. Так, 12 грудня 2008 р. Другий комітет ООН відхилив резолюцію «Встановлення нового економічного порядку», за якою планували «...продовжувати роботу зі встановлення нового світового економічного порядку, заснованого на принципах справедливості, суверенної рівності, взаємозалежності, загальної зацікавленості і співробітництва між усіма державами» [18]. «За» проголосувало 115, утримались – 49, проти були США. Представник Вашингтону заявив, що замість зміцнення багатосторонніх зусиль, спрямованих на вирішення фінансової кризи, автори резолюції пропонують витратити ресурси ООН на досягнення не зовсім зрозумілих цілей. Проте в резолюції 663/224 «Встановлення нового міжнародного економічного порядку» прийнято, що Генеральна Асамблея ООН «...знов підтверджує необхідність продовження роботи зі встановлення нового економічного порядку, заснованого на принципах справедливості, суверенної рівності, взаємозалежності, спільної зацікавленості, співробітництва і солідарності всіх країн» [15].

Результативною з точки зору розвитку ідей вашингтонського саміту можна вважати зустріч міністрів фінансів країн «великої двадцятки» в березні 2009 р. у Лондоні, які погодилися на те, що необхідно докласти «тривалих зусиль» для виведення економіки світу з рецесії. Реально це зумовило традиційні дії у формі надання додаткових коштів МВФ для позик країнам, які перебувають у найбільшій скруті. Хоч і не можна цілком відкидати такі методи, проте вони не знаходять однозначної підтримки навіть усередині «великої двадцятки».

Особливу позицію на саміті міністрів фінансів «великої двадцятки» в Лондоні зайняли керівники відомств Німеччини і Франції, що знову засвідчило про розбіжності у поглядах на проблему з боку різних держав. Вони акцентували увагу на необхідності запровадження більш жорстких дій регуляторного характеру в системі фінансових відносин. З їхньою позицією збігається точка зору голови Світового банку Р. Зеліка, який стверджує, що заходи для стимулювання економіки у вигляді надання додаткових коштів у цілях збільшення фінансування деяких національних економік матимуть лише тимчасовий вплив, якщо не будуть вирішені проблеми банківської системи.

У квітні 2009 р. в Лондоні відбувся другий саміт «великої двадцятки» з метою відпрацювання спільних дій, спрямованих на подолання світової економічної кризи. Лідери «великої двадцятки» були одностайні в тому, що

«...глобальна криза потребує глобальних рішень». У завершальному комюніке саміту зазначено, що «...благополуччя неподільне, що стійким може бути лише спільне зростання і що наш глобальний план відновлення має орієнтуватися на задоволення потреб і забезпечення робочих місць працівникам та їхнім сім'ям не лише в розвинутих країнах, а й у країнах з економікою, що формується як ринкова, і у найбідніших країнах світу, а також відображати інтереси не лише нинішнього, а й майбутнього покоління» [21].

На саміті лідерів «великої двадцятки» в Лондоні було схвалено прогноз МВФ, що загальносвітове зростання в реальному вираженні може поновитися наприкінці 2010 р. за умови, що на той період його темпи перевищать 2%. При цьому світове товариство має досягти набагато більшої згуртованості та системного співробітництва між країнами, а також створити систему міжнародно погоджених високих стандартів, яких потребує фінансова система.

Учасники зустрічі домовилися щодо плану глобального відродження та реформ, які мають за мету не допустити повторення нинішньої кризи. За ініціативою британського прем'єр-міністра Г. Брауна на закритті саміту, фінансові установи, що були створені після Другої світової війни, мають бути реформовані для їхньої більшої ефективності та підзвітності. Проте він заявив, що глобальну економіку має відроджувати Міжнародний валютний фонд. Отже, це той орган, який має, насамперед, сам реформуватися.

Саміт у Лондоні суттєво просунувся у вирішенні питань регулювання економіки, зокрема хедж-фондів, які приваблюють інвесторів високою доходністю (до 185%). В Україні їх поки не створюють через відсутність умов, зокрема законів з регулювання ринку деривативів, малий обсяг фондового ринку, психологічну неготовність підприємців до ризиків і відсутність кваліфікованих спеціалістів. Важливішим з погляду української дійсності є оприлюднення через Організацію економічного співробітництва і розвитку списку територій, що дають змогу уникати сплати податків. Голови держав «великої двадцятки» узгодили санкції проти них у майбутньому. Одночасно у завершальному комюніке зазначається, що рішення саміту не розв'яже кризи, але започаткує процес, за допомогою якого її буде вирішено [21].

У липні 2009 р. в Італії зібралися лідери «великої вісімки». Вони обговорювали переважно екологічні аспекти та ініціативу (щоправда, нову) допомоги бідним країнам у забезпеченні їх продуктами харчування (за підрахунками ООН, на планеті голодує 1 млрд людей). Остання полягала в тому, що фінансові ресурси, які заможні країни виділяють бідним, потрібно спрямовувати на розвиток фермерства, щоб бідні країни могли себе прогодувати. Попри те, що «велика вісімка» вже не є беззаперечним головним форумом для обговорення глобальних проблем, світова громадськість в умовах кризи очікувала принаймні рішень щодо лібералізації світової торгівлі, тому що вони є нагальними для створення нового світового економічного порядку. У зв'язку з цим в аналітиці з'явилися оцінки, що в процесі пошуку рішень щодо виходу з кризи лідери «великої вісімки» відмовилися від ліберальних

теорій вільного ринку. За таких умов залишається єдиний вихід із ситуації – звернення до методів державного регулювання та фінансового контролю. Насправді *вірогіднішим є інший шлях – посилення як ринкових, так і регуляторних функцій.*

2. Поняття нового світового економічного порядку та напрямки його формування

Постановка проблеми формування нового світового економічного порядку потребує розробки відповідного понятійного апарату. Тільки так можна перейти від індивідуальних точок зору аксіоматичного характеру, на які тепер багата як економіко-політична, так і наукова література, до певної наукової системи пошуку рішень. Оскільки нічим іншим не можна пояснити той факт, що великі держави, попри усвідомлення проблеми, не спромоглися підійти до неї системно.

Визначаючи термін «новий світовий економічний порядок», його можна задекларувати як *установлення єдиних міжнародно визнаних норм, правил і законів, насамперед, для попередження та усунення причин виникнення світових економічних криз, властивих XXI ст.* Таке розуміння зобов'язує, з одного боку, розробити і прийняти законодавчо-нормативні акти в системі міжнародного права, а з іншого – створити механізми їхнього додержання.

Цільова спрямованість правових основ функціонування нового світового економічного порядку на нинішньому етапі економічного розвитку має усунути головні причини виникнення світових кризових ситуацій. Вони значною мірою зафіксовані на Вашингтонському саміті G-20. До факторів, що формують кризи світового масштабу, зараховані такі, як слабкість норм відносно гарантій; непродумані методи управління ризиками; складність і непрозорість фінансових продуктів, що зростає, і надмірне використання кредитів у біржовій торгівлі.

Саме перелічені фактори призвели до появи в економічній системі вразливих місць. Для того щоб вони спрацьовували, сформувалися сприятливі умови, оскільки політики, регулювальні та контролювальні інстанції розвинутих країн не враховують і не борються належним чином з наявними ризиками. Ще більш вразливими є країни, що розвиваються, уряди яких не мають достатньо кваліфікованого державного апарату і потрібних фінансових ресурсів для впливу на бізнес.

Існує достатньо підстав стверджувати, що рішення національних законодавчих і виконавчих органів до кризового періоду не відповідали потребам регулювання фінансових інновацій. Причиною нестабільних макро-

економічних результатів стала непослідовна і недостатньо скоординована макроекономічна політика та неадекватні структурні реформи. Поєднання наведених обставин спричинило ексцеси і призвело до глибоких потрясінь на ринку.

Формування нового світового економічного порядку означає кардинальну перебудову всіх сегментів економіки. При цьому насамперед необхідно відповісти на виклики щодо концепції економічного лібералізму, побудованих на ідеях «вільного ринку». Так, В. Андріанов зазначає, що «...світова фінансова криза поставила крапку на тривалій дискусії між «кейнсіанством» і «монетаризмом» про роль держави в регулюванні економічних процесів. Криза показала безпідставність концепції монетаризму, основою якої було положення про те, що апіорі ринки конкурентні та ринкова система здатна автоматично досягати макроекономічної рівноваги. У розпалі фінансової кризи практично всі провідні промислово розвинені країни змушені були перейти на «ручне» управління економікою» [1].

Поки що складається враження, що «велика двадцятка» віддає перевагу методам державного регулювання та міжнародного фінансового контролю. Оцінюючи підсумки саміту «великої двадцятки», В. Кучин зазначає: «Останнім часом переважна більшість країн світу розвивалася за моделлю ліберального капіталізму. В її основі – принцип саморегуляції ринку. Лідери «великої двадцятки» дійшли висновку, що ця модель себе не виправдала. Ідею автоматичного саморегулювання ринкової економіки серйозно критикували ще в середині ХІХ ст., потім її рішуче відкинув Дж. М. Кейнс. Тому учасники саміту визнали за необхідне суттєво підвищити регулюючу роль держави. Всі значні фінансові операції та торговельні контракти запропоновано піддавати серйозному аналізу та перевірці, в тому числі на міжнародному рівні» [6, с. 18–19].

Аналогічних висловлювань зараз чимало, особливо в російській пресі. Проте вони однобічно висвітлюють проблему. Не можна погодитися у таких інтерпретаціях з оцінюванням діяльності держави із реприватизації, націоналізації, забезпечення ліквідності або рекапіталізації як «ручним» управлінням. У таких випадках держава діє ринковими методами і є суб'єктом ринкових відносин. Щодо цього в Декларації саміту G-20 про фінансові ринки і світову економіку зазначено: «Ми визнаємо, що реформи виявлять себе успішними лише у тому разі, якщо вони базуватимуться на прихильності до принципів свободи ринків, включно з верховенством закону, поважання приватної власності, відкритості торгівлі та інвестицій, ринкової конкуренції, а також за наявності фінансових систем, що є ефективними і дієво регулюються. Ці принципи мають важливе значення для економічного зростання і процвітання, вже допомогли мільйонам людей вибратися із зuboжіння, а також значно підвищити рівень життя в усьому світі. Визнаючи необхідність удосконалення регулювання фінансового сектору, ми зобов'язані не допускати зарегульованості, що загальмувала б економічне зростання і ще більшою мірою звузила потоки капіталу, у тому числі й у країни, що розвиваються» [20].

Вирішуючи проблеми розвитку міжнародної економіки в XXI ст., не можна не усвідомлювати, що майбутня глобальна організація потребує пошуку і визначення новітніх політичних, економічних, соціальних, інфраструктурних, інституційних параметрів. Як стверджує Д. Лук'яненко, «...всі національні економіки є перехідними з огляду на формування контурів майбутньої економічної системи» [7, с. 68] Це означає, що нині недостатньо традиційних підходів до розвитку національних економік, коли вся стратегія зводиться до пошуку шляхів досягнення рівня багатих країн. *Світ вступає у фазу, коли нарешті будуть вирішені завдання глобального сталого розвитку та бідності на умовах зміни планетарної поведінки людства.*

Нині формуються сприятливі умови для вирішення споконвічної проблеми вирівнювання економічного розвитку. Усвідомлюючи неможливість абсолютної рівності, особливо в економіці, варто створити такі механізми, за якими всі «грають» у єдиній «прем'єр-лізі». Соціально-економічну нерівномірність розвитку має усувати поширене застосування глобальних механізмів та інструментів функціонування і регулювання світової економіки. Так звана проблема «нерівномірності розвитку», коли розрив між країнами-лідерами і країнами-аутсайдерами прогресує, буде вирішена. Нерівномірний розвиток здебільшого стосуватиметься окремих конкуруючих компаній, а не національних економік. А долю тих, які відстають, вирішуватимуть лідери на основі злиттів, поглинань або ринок через механізми банкрутства, санації та інші інституції.

3. Розробка нових правил і стандартів функціонування світового ринку

Процес формування нового світового економічного порядку має розвиватися з огляду на забезпечення рівних можливостей на вільному ринку не лише розвинутим країнам, а й країнам, що розвиваються. Необхідно враховувати ту особливість, що сучасний світовий ринок є жорсткою ієрархічною системою, орієнтованою переважно на збереження переважання лідерів, тобто досягнутого розвиненими країнами. Для цього використовуються такі методи, як маніпулювання фінансовими ринками, штучне завищення цін на інноваційні продукти тощо. Це усуває можливості економік, що розвиваються, вирватися із боргового тягаря і виступити реальним конкурентом економік розвинутих країн. Інституційні структури, функціями яких є управління світовим ринком (МВФ, СОТ, ЄБРР та інші), можуть не лише ефективно підтримувати цей статус-кво, а й у разі необхідності оперативного змінювати правила гри (грати на курсі валют, запроваджувати нові митні правила й обмеження). Відповідно економіка країн, що розвиваються, виконує роль таких, що програють.

Особливо гостро постали проблеми радикальних змін на світовому фінансовому ринку – валютному, банківському, кредитному, фондовому тощо. При цьому *кардинальної реформи потребують усі міжнародні фінансові установи, що були створені після Другої світової війни. Йдеться про Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк (Міжнародний банк реконструкції і розвитку та Міжнародну асоціацію розвитку), Світову торгову організацію (СТО), Організацію експортерів нафти (ОПЕК), Форум країн експортерів газу (ФКЕГ), міжнародні торгові організації та асоціації, Міжнародну організацію праці (МОП), Міжнародну організацію фондових регуляторів тощо. Новітнє обличчя цих інституцій може бути сформоване за умови вирішення чи не найголовнішої проблеми сфери регулювання – розв'язання суперечності між наднаціональним характером інструментів та інституцій світового фінансового ринку і національним характером діяльності регуляторів на користь існування глобального фінансового ринку.*

Актуалізація проблеми наднаціонального управління оживила дискусію щодо розробки Глобальної хартії стійкого розвитку, в якій мають знайти відображення правила й обмеження для всіх гравців світового ринку. У якому б напрямку не розвинулася ця дискусія, поза нею має бути умова, що міжнародні фінансові організації повинні набути таких прав, за яких вони мали б реальну спроможність відроджувати глобальну економіку. Особливо таке твердження стосується МВФ, завданням якого має бути забезпечення глобального фінансового регулювання. Це можна здійснити за умов такої міжнародної співпраці, коли не буде жодних підстав сумніватися в об'єктивності, неупередженості та незалежності МВФ щонайменше за трьома напрямками: його контролем за економічними системами і фінансовими секторами; оцінкою впливу політики окремих країн, особливо розвинутих, на інші країни і світову економіку загалом; оцінкою ризиків, з якими стикається глобальна економіка.

Зрозуміло, що такий напрямок розвитку може дати свій ефект за умови розробки і використання механізмів, що забезпечили б суттєве зростання рівня надійності світової фінансової системи. Це складне питання, оскільки воно стосується суверенних прав національних держав, тому що зростання прав наднаціональної організації означає звуження прав національних урядів¹. Оскільки такого перерозподілу функцій уникнути неможливо, правомірно ставити питання про вдосконалення, а точніше осучаснення,

¹ Варто процитувати проект резолюції III Шістдесят третьої сесії Генеральної асамблеї ООН від 12 грудня 2008 р., в якому зазначено, що нині простір для маневру в національній економічній політиці, тобто межі для внутрішньої політики, зокрема, у сфері торгівлі, інвестицій і промислового розвитку, в багатьох випадках визначають міжнародні принципи, зобов'язання і фактори, пов'язані з глобальними ринками, що кожному уряду доводиться зважувати на вигоди, пов'язані з прийняттям міжнародних норм і зобов'язань, і обмеження, зумовлені звуженням простору для маневру в національній політиці та міжнародними принципами і зобов'язаннями [10].

міжнародного права. Не можна заперечувати, що з часом МВФ переросте у спеціалізовану міжнародну фінансову інституцію, головним завданням якої буде глобальне регулювання.

Розглядаючи функції держави як регулятора економіки, потрібно враховувати принципово нову парадигму, з якою вона зіткнулася. Її позиції у багатьох традиційних сферах суттєво поступаються наднаціональним регуляторам. Ставка рефінансування національних банків, курс національної валюти, імпорتنі бар'єри, експортні субсидії, оподаткування, соціальна політика, освіта, професійна підготовка кадрів – це ті важелі економічного регулювання, на які та багато інших відбувається зсув впливу держави на користь зовнішніх регуляторів. Як зазначають Д. Лук'яненко і Т. Кальченко, вперше в історії державний суверенітет втрачає на власній території повний контроль над економікою та іншими сферами суспільного життя. Вже на ранніх стадіях інтернаціоналізації економіки держави змушені були вступати одна з однією в договірні відносини і брати на себе різноманітні зобов'язання, які неминуче тією чи іншою мірою обмежували свободу дій національних урядів, тобто де-факто звужували державний суверенітет. І що різноманітнішою й інтенсивнішою стає господарська, політична, науково-технічна та культурна взаємодія різних країн, то більше зростає розрив між державним суверенітетом де-юре і його суверенітетом де-факто [8, с. 11]. Більш категорична позиція Д. Лук'яненка, яку він відстоює в монографії «Глобальна економічна інтеграція»: «Всі національні економіки є перехідними з огляду на формування контурів майбутньої глобальної економічної системи» [7, с. 68].

Серед найсміливіших пропозицій щодо розширення наддержавних форм управління економікою можна виділити ідею запровадження *світового фінансового податку*, з якою виступив прем'єр-міністр Великобританії Г. Браун на саміті міністрів фінансів країн «великої двадцятки» у Шотландії 6 листопада 2009 р. Він мотивував це тим, що вигоду від успіхів банків отримає лише невелика група людей, хоч за їхній провал заплатили всі. Суть нового податку полягає в тому, що він має бути глобального характеру, стати частиною нової глобальної економічної угоди і компенсувати банківські провали [2]. Таким чином, якщо до цього банки в разі банкрутств або передбанкрутства рятували ситуацію за рахунок податкових надходжень, отриманих від клієнтів банків (невинна сторона), то браунівська концепція переносить джерело покриття банківських провалів на їхні спеціальні податкові відрахування.

Зрозуміло, що таку пропозицію не сприймають самі банки. Так, голова Асоціації британських банків А. Найт свій сумнів щодо ефективності таких податків мотивувала тим, що вони не спрацюють, оскільки потребують досконалого глобального впровадження [2]. Зі складністю впровадження не можна не погодитися, але якщо створити продуману організацію збирання, акумуляції та використання світового податку, то можна було б забезпечити умови для спокійного подолання кризових явищ і зменшити психоз, що охоплює всю фінансово-банківську систему в періоди криз.

Світова економічна криза виявила відсутність високих стандартів функціонування світового фінансового ринку. Їхнє створення потребує визначення принципів і критеріїв, за якими формуватиметься нове обличчя глобальної економіки. З огляду на причини і наслідки економічних криз, що відбулися на рубежі ХХ–ХХІ ст., насамперед останньої, необхідно, не гаючи часу, розробити систему стримування спекулятивних угод і операцій на фінансовому ринку. Особливої уваги потребують так звані короткі продажі, інші незабезпечені та маржинальні операції. При цьому має бути враховано специфіку різних фінансових ринків, знайдено оптимальні співвідношення власних і залучених коштів при здійсненні операцій із фінансовими інструментами.

Здійсненню дієвого контролю та регулювання наднаціонального рівня перешкоджає наявність значних національних відмінностей у бухгалтерському обліку і фінансовій звітності, що, як правило, зумовлені історичними факторами, а не реальним станом розвитку економічного сектору та світової практики. Активи, активний ринок, амортизація, амортизована собівартість фінансової інвестиції, асоційоване підприємство, балансова вартість активу, безнадійна дебіторська заборгованість, близькі члени родини, валютний ризик, відстрочений податковий актив, власний капітал, гарантована ліквідаційна вартість, гудвіл, економічна вигода, злиття, інструмент хеджування, ризик ліквідності – ці та інші стандарти потребують як уніфікації в межах міжнародного економічного права, так і чіткого визначення меж відхилень від них на рівні національних економік.

Загалом діяльність зі створення системи стандартів функціонування світової фінансової системи має орієнтуватися на усунення інформаційної асиметрії. На думку багатьох експертів, головною причиною сучасних криз є недостатня прозорість компаній, які працюють на фінансових ринках [23]. Це має різноманітні вияви на практиці. Доволі поширеними є випадки надання інвесторам недостовірної інформації з боку рейтингових агентств. Багато великих компаній вдаються до умисного викривлення своїх звітних даних.

Не можна не вказати й на інший аспект проблеми інформаційної асиметрії – вона часто виникає і з об'єктивних причин. На це, зокрема, звертає увагу Дж. Стигліц, зазначаючи, що збільшення прозорості фінансових компаній не виправить ситуацію, оскільки справа не у нестачі інформації, а навпаки, в її надлишку: деривативи настільки ускладнюють сучасну фінансову систему, що інвестор не в змозі оцінити ризики [22].

Погоджуючись із твердженням про складність сучасної фінансової системи, зазначимо, що це не є підставою для зняття проблеми прозорості в сенсі інформаційної відкритості. Потрібно враховувати те, що прозорість потрібна зрячому. На ринку «зрячий» – це компетентний. Саме *зі зростанням загального рівня фінансової грамотності всіх учасників ринку можна зменшити рівень інформаційної асиметрії та наблизити її, якщо не до абсолютної симетрії, то до оптимальної*. З іншого боку, навіть за наявності

повної інформаційної симетрії ринок може бути непередбачуваним, якщо його учасники не навчені користуватися інформаційними потоками, не вміють самостійно визначатися у довірі до рейтингових агентств, звітів, інформаційних повідомлень тощо.

Так, система стандартів має бути підпорядкована меті забезпечення більшої підзвітності, посиленню контролю за інвестиційними хедж-фондами і територіями, де створюють умови для ухилення від сплати податків. Одноразово вона не має гальмувати процеси прийняття управлінських рішень і знижувати їхню якість. Якраз навпаки, потрібно ставити завдання перед розробкою нової міжнародної системи стандартів, щоб вона вбивала відразу «двох зайців»: сприяла і покращенню діяльності регулятора, і зростанню ефективності управління.

При цьому необхідно враховувати, що, завдяки розвитку телекомунікаційних систем і програмового забезпечення, інформація про зміни на фінансових та інших ринках поширюється блискавично. Внаслідок цього рішення щодо переміщення капіталу, продажу і купівлі валют, цінних паперів і боргових зобов'язань приймаються у реальному масштабі часу практично рефлекторно і часто інтуїтивно. Крім того, світові фінансові ринки стають невідкладними юрисдикції окремих, навіть найбільших держав. Це створює систему, коли на основі злиттів і поглинань транснаціональних корпорацій виникають нові потужні суб'єкти світової економіки.

Узагальнення причин економічних і фінансових криз останніх десятиліть дає підстави визначити певний перелік стандартів розкриття інформації як для державних регуляторів, так і для потенційних інвесторів та споживачів послуг. Пропонуємо обговорити такі стандарти міжнародного характеру:

- 1) стандарти про характер фінансових інструментів і діяльність ринкових інституцій: фінансова звітність; інформація про великі операції, злиття та поглинання; дані про керівництво компаній, його професіоналізм, досвід роботи і характер винагороджень; інформація про великих власників та інших осіб, що впливають на прийняття рішень;
- 2) стандарти на операції з позабіржовими фінансовими інструментами, що не регулюються і не обліковуються в банківських балансах (кредитно-дефолтові свопи [credit default swap, CDS]);
- 3) інформація про осіб, які приймають рішення щодо емісії акцій, облігацій тощо;
- 4) стандарти публічності та гласності щодо недобросовісних менеджерів і власників компаній фінансового і реального секторів економіки, дії яких призвели або призводили в минулому до банкрутства чи невиконання контрактів;

- 5) стандарти міжнародного оперативного обміну інформацією регулювальних органів про діяльність ФПГ і ризику, що виникають і (особливо) нарощуються;
- 6) стандарти посиленого нагляду за хедж-фондами щодо розкриття інформації про трансакції та взаємодію з банками;
- 7) стандарти транспарентності регуляторів, особливо в питаннях призначення чиновників і прийняття рішень регулюючого впливу;
- 8) стандарти інформування щодо винагороди керівників акціонерного товариства;
- 9) стандарти прозорості ціноутворення на енергоносії;
- 10) стандарти відповідальності керівництва за недостовірність інформації.

4. Перехід до єдиної світової грошової одиниці

Великим каменем спотикання з початком кризи стала проблема єдиної наднаціональної валюти. Зокрема, поширилася точка зору про те, що через американський долар США здійснює диктат власних інтересів на ринках інших країн, особливо тих, що розвиваються. Фахівці, які вважають необмежену емісію і величезний надлишок долара головними причинами сучасної кризи, вказують на алогічність його використання як засобу подолання останньої.

Генеральна Асамблея ООН у 1974 р. Програмою дій щодо встановлення нового міжнародного економічного порядку визначила необхідність докласти всіх зусиль для проведення реформи міжнародної валютної системи. Передусім наголошувалося на усуненні її нестійкості, зокрема «...нестійкості обмінних курсів, оскільки це негативно позначається на торгівлі сировинними товарами; підтриманні реальної вартості валютних резервів країн, що розвиваються, через попередження їхньої ерозії внаслідок інфляції та знецінення обмінного курсу резервних валют» [12].

З позицій сьогодення варто переосмислити минуле і з нього запозичити корисне для вирішення нинішніх проблем. До того ж, з огляду на необхідність посилення ролі наднаціональних органів, розширення системи міжнародно визнаних стандартів фінансової системи, логічно є потреба пошуку відповіді на питання, чи не доцільно світу перейти на єдину валюту, що буде спроможна обслуговувати як національні, так і загальносвітові потреби економічного розвитку. Так, світова економіка перестала бути нагромадженням національних економік, а переросла у внутрішньо інтегровану

мегасистему, яка потребує власних механізмів для свого функціонування. Серед них одним із найважливіших є впровадження єдиної валюти.

Нині не бракує пропозицій щодо створення єдиної валюти. Особливо активізувалося їхнє обговорення через кризу. Проте йдеться насамперед про резервну валюту. Як вважає директор-розпорядник МВФ Д. Кан, це питання має право на існування, однак його вирішення буде тривалим [3]. Голова Народного банку Китаю Ч. Сяочуань зробив заяву, що його країна пропонує знайти резервну валюту замість долара. Це було сформульовано як необхідність «...створити наднаціональну резервну валюту, яка не прив'язана до окремих країн і зберігає стабільність у довгостроковій перспективі» [3]. Офіційна позиція Росії полягає у створенні «...наднаціональної валюти, емісію якої здійснюватимуть міжнародні фінансові інституції» [11]. Вона має стати стабільною, передбачуваною і такою, що функціонує за наперед відомими правилами міжнародної валютно-фінансової системи.

Протилежну точку зору відстоює керівництво США в особах президента Б. Обама, голови ФРС Б. Бернанке і міністра фінансів Т. Гейтнера. Вони вважають, що позиції долара «дуже сильні» і потреби в єдиній світовій резервній валюті немає. «Долар, – як стверджує Б. Обама, – дуже сильний, тому що інвестори визнають США країною з найсильнішою економікою і найбільш стабільною політичною системою у світі. Я не бачу необхідності в новій світовій валюті» [3]. Професор Каліфорнійського університету в Берклі Б. Айхенгрін вважає «...єдиним, що могло б призвести до втрати долара, – неефективне управління економікою США. Одним із популярних сценаріїв є хронічна інфляція. Та це неможливо. Коли закінчиться епізод з нульовими відсотковими ставками, ФРС США подбає про те, щоб підтвердити свою прихильність цій стабільності... Інший сценарій – вихід з-під контролю дефіциту бюджету. Пророкування повного дефолту надумані. Проте великі борги означатимуть високі податки» [19]. Б. Айхенгрін завершує статтю словами Марка Твена, що «...чутки про його смерть дуже перебільшені».

Ідея єдиної світової валюти є також предметом вивчення і дослідження науковців Росії, позиції яких так само не збігаються. Так, професор Дипломатичної академії МЗС Росії Д. Панарин виношує ідею створення «нової світової валюти», якій він дав назву «акюре». Її базою мають стати три валюти: рубль, євро та азійська грошова одиниця «акю», яку потрібно створити на базі китайського юаня [10]. Протилежна точка зору полягає в тому, що «поява нової універсальної символічної (на відміну від матеріального золота) валюти, найімовірніше, призведе до подальшої віртуалізації фінансово-валютного ринку, тоді як зараз треба рухатися у протилежному напрямку» [7].

Отже, створення наднаціональної валюти – це завдання, вирішення якого нині є необхідним. При цьому потрібно дати відповідь на запитання, чи єдина валюта має бути тільки однією, чи вона має функціонувати паралельно з національними і колективними валютами як резервна. Щодо другої частини запитання зазначимо, що функцію резервної валюти виконують

спеціальні права запозичення (СДР) Міжнародного валютного фонду. В аспекті формування нового світового економічного порядку важливо вирішувати проблему створення єдиної наднаціональної, тобто загальносвітової валюти. Йдеться про таку грошову одиницю, що обертатиметься як у міжнародних розрахунках, так і в розрахунках усередині держави в готівковій і безготівковій формах. Це означає, що нова грошова одиниця має бути визнана кожною країною світу як національна. Вигоди від її введення в обіг мають отримати країни як економічного центру, так і економічної периферії.

Розробка єдиної світової грошової одиниці може базуватися на використанні теорії і практики впровадження регіональних валют. Найбільш успішною серед них є євро, що реально функціонує як альтернатива долару і повністю замінила в 16 країнах національні валюти. З огляду на це треба застосувати ті теорії, що використовуються при розробці та функціонуванні колективних валют. Поза сумнівом, їхнє значення виходить за межі окремих груп країн. Варто згадати, що на початку 1960-х років, коли нобелівський лауреат Р. Манделл виступив з теорією оптимальних валютних зон, існування національних валют вважалося аксіомою. Сама постановка проблеми Р. Манделлом щодо доцільності для певних регіонів відмови від монетарного суверенітету на користь спільної валюти видавалася такою, що може мати лише академічний інтерес.

Створення валютних зон в останні десятиліття ХХ ст. підтвердило економічні переваги єдиної валюти, пов'язані із забезпеченням «...нижчих трансакційних витрат у торгівлі та меншої невизначеності в питаннях про відносні ціни» [24]. При цьому щодо забезпечення повної зайнятості на ринку робочої сили наявні випадки, коли зміна попиту чи виникнення іншого «асиметричного шоку» потребує зменшення реальної заробітної плати у якомусь регіоні. У зв'язку з цими умовами Р. Манделл обмежував створення валютної зони регіоном, у якому схильність робочої сили до міграції є доволі високою, щоб забезпечити повну зайнятість при виникненні в одному з регіонів асиметричного шоку. Нові умови, характерні для світової економіки ХХІ ст., є такими, за яких рух робочої сили глобалізувався і стримується лише обмеженнями національних урядів. Якщо цю перешкоду усунути, то світову економіку можна розглядати як один регіон, який може функціонувати за принципами і відповідно до моделі валютної зони, що дає підстави для розробки єдиної світової валюти.

Отже, перехід до єдиної світової валюти потребує виконання й інших умов. Насамперед потрібно створити умови для розширення руху капіталу, розробити принципи міжнародної та внутрішньонаціональної адаптованості фіскальних систем, субсидій та допомог. Ефекти переходу до єдиної світової грошової одиниці можна буде отримати при позбавленні міжнародної торгівлі, вирівнюванні цін на фактори виробництва і товари та, зрештою, до вирівнювання рівнів економічного розвитку.

Додатковими проблемами, які доведеться вирішувати у зв'язку із запровадженням єдиної світової грошової одиниці, можна вважати потребу в

урахуванні великої диференціації параметрів економічного розвитку, готовність усіх національних урядів виконувати умови забезпечення стабільності валюти. Насамперед доведеться подолати опір з боку США, де домінує уявлення про задовільний стан економіки і залишається найбільша зацікавленість в утриманні позиції долара як міжнародної резервної валюти. На противагу позиції США потрібно буде «схилити» до прийняття нейтральної єдиної валюти світову ділову громадськість, яка в умовах глобального безладдя і нестабільності демонструє найбільшу готовність до радикальних змін.

Впровадження єдиної світової грошової одиниці – це завдання, яке ще два-три роки назад вважали б економічним романтизмом. Проте світова економічна і фінансова криза спонукає нації та їхні уряди до пошуку нових, більш ефективних шляхів розвитку. Саме зараз виникли умови, за яких такого роду рішення стають більш реальними. Зростає також психологічна готовність для практичної роботи зі створення єдиної валюти, особливо у країнах, що розвиваються. Так, член-кореспондент Російської академії наук Г. Фетисов пропонує перейти на міжнародні розрахунки за торговими та інвестиційними операціями і СДР, трансформуючи їх у повноцінну валюту. Коло валют, що формують нинішній валютний кошик СДР, має розширитися за рахунок країн «великої двадцятки». Механізм використання СДР як грошової одиниці має запустити центральний банк з функціями Федеральної резервної системи з грошової емісії. Центробанкам країн G-20 відводять роль регіональних банків для інших центробанків [16].

Проте такі пропозиції мають характер напівзаходів, тому що модель не визначає місця для інших валют, які використовують у міжнародних розрахунках. «Навряд чи США чи держави Єврозони погодяться негайно відмовитися від долара і євро як засобу міжнародних розрахунків і провідних резервних валют, – визнає Г. Фетисов. – Тому введення СДР-валюти має відбуватися на добровільній основі та за дотримання принципів рівності всіх держав-членів МВФ і цілковитою забезпеченістю СДР ліквідними активами. Найбільш зацікавлені в такому переході країни-експортери нафти та інші держави, економіці яких «курсові гойдалки» завдають величезної шкоди» [16, с. 41].

Отже, незважаючи на глобальність постановки проблеми, реальні спроби заміни наявних валют у міжнародних розрахунках не є більш ніж пропозиціями зі створення ще однієї валюти (та ще й на базі кількох наявних), яка, за суттю, обертатиметься паралельно з провідними. Ці пропозиції також не настільки аргументовані, щоб переконати в необхідності принципової зміни ситуації в системі міжнародних валютно-фінансових відносин. Проте, якщо ставиться завдання досягнення радикальних змін у функціонуванні світової економіки, потрібно радикально змінювати і валютну систему. Для цього необхідно спочатку прийняти як одну з важливих вихідних умов нової міжнародної фінансової архітектури створення нової грошової одиниці, а після цього розроблення механізму переходу до неї в усіх міжнародних розрахунках.

Література

1. Андрианов В. Новая архитектура глобальной финансовой системы // Маркетинг. – 2009. – № 5. – С. 3–9.
2. Браун за світовий фінансовий податок / BBCUkrainian.com. // http://www.bbc.co.uk/ukrainian/world/story/2009/11/091107_brown_finance_is.shtml.
3. Вопрос создания новой резервной валюты обострился // <http://top.rbc.ru/finances/27/03/2009/290289.shtml>.
4. Данилов-Данильян В. Глобальный кризис как следствие структурных сдвигов в экономике // Вопросы экономики. – 2009. – С. 31–41.
5. Декларация об установлении нового международного экономического порядка / Генеральная Ассамблея – Шестая сессия: Резолюции, принятые по докладу специального комитета шестой специальной сессии – 3201 (S-VI) // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/072/02/IMG/NR007202.pdf?OpenElement>
6. Кучин В. Саміт Великої двадцятки виробив заходи щодо боротьби з глобальною кризою // Вісник національного банку України. – 2009. – № 5. – С. 18–19.
7. Лук'яненко Д. Г. Глобальна економічна інтеграція: Монографія. – К.: ТОВ «Національний підручник», 2008. – 220 с.
8. Лук'яненко Д. Стратегії глобального управління // Міжнародна економічна політика. – 2008. – № 8–9. – С. 5–41.
9. Новый мировой порядок // <http://books.google.com.ua>.
10. Панарин И. В мире появится новая валюта // <http://newsland.ru/News/Detail/id/353512/cat/86/#comments481641>.
11. Предложения Российской Федерации к саммиту «Группы двадцати» в Лондоне (апрель 2009 года) // <http://archive.kremlin.ru/text/docs/2009/03/213992.shtml>.
12. Проект резолюции III Шестьдесят третьей сессии Генеральной Ассамблеи ООН «Установление нового международного экономического порядка» (12 декабря 2008 г.).
13. Программа действий по установлению нового международного экономического порядка / Генеральная Ассамблея – Шестая сессия: Резолюции, принятые по докладу специального комитета шестой специальной сессии – 3202 (S-VI) // http://www.un.org/russian/document/gadocs/6spec/r3202_s6.pdf.

14. Резанова Н. С. Міжнародні фінанси: Навч.-метод. пос. для самост. вивч. дисципліни. – К.: КНЕУ, 2001.
15. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей [по докладу Второго комитета (A/63/416/Add.1)] 63/224. Установление нового международного экономического порядка // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/648/29/PDF/N0864829.pdf?OpenElement>.
16. Фетисов Г. О мерах по преодолению мирового кризиса и формированию устойчивой финансово-экономической системы (предложения для «Группы двадцати» по финансовым рынкам и мировой экономике) // Вопросы экономики. – 2009. – № 4. – С. 31–41.
17. Хартия экономических прав и обязанностей государств // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/742/01/IMG/NR074201.pdf?OpenElement>.
18. Центр новостей ООН. Делегация США проголосовала против резолюции об установлении нового международного экономического порядка // <http://www.un.org/russian/news/fullstorynews.asp?newsID=10856>.
19. Eichengreen B. The Death-Defying Dollar / Barry Eichengreen. – Project Syndicate. – 2009. – 22 October // <http://www.project-syndicate.org/commentary/eichengreen10>.
20. G20 declaration: Full text of declaration by world leaders meeting in Washington to discuss the global financial crisis // <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7731741.stm>.
21. Global plan for recovery and reform: the Communiqué from the London Summit. The decisions made by the leaders of the world's largest economies at the London Summit are recorded in the communiqué which all leaders signed on April 2nd // <http://www.londonsummit.gov.uk/en/summit-aims/summit-communiqué/>.
22. Stiglitz J. Markets Can't Rule Themselves // Newsweek. – 2008. – Dec. 31 // www.newsweek.com/id/177477.
23. Taylor J. D. The Financial Crisis and the Policy Responses: An Empirical Analysis of What Went Wrong // NBER Working Paper. – 2009. – № 14631 // www.nber.org/papers/w14631.
24. The Royal Swedish Academy of Sciences has decided to award the Bank of Sweden Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel, 1999 to Professor Robert A. Mundell, Columbia University, New York, USA for his analysis of monetary and fiscal policy under different exchange rate regimes and his analysis of optimum currency areas // http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1999/ecoback99.pdf.